

ANATOLE FRANCE

RÉGI DOLGOK

ELBESZÉLÉSEK

**FORDITOTTA
AMBRUS ZOLTÁN**

BUDAPEST. LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)
CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

TARTALOM

I.

A fehér ruhás hölgy.

II.

A szőlőfürt.

III.

A remete.

IV.

Az öreg le Beau.

V.

Megismerkedés a költészettel.

VI.

Teutobochus.

VII.

A myrtus-erdő.

I.¹ A fehér ruhás hölgy.

Akkortájt két hölgy lakott ugyanabban a házban, a melyben mi; két hölgy, a kik közül az egyik mindig fehér, a másik pedig mindig fekete ruhát viselt.

Ne kérdezzék tőlem: fiatalok voltak-e; ezt még nem értem föl észszel. Hanem azt tudom, hogy illatosak voltak, s hogy mindenféle édesség volt nálok. Anyám, a kit dolgai nagyon elfoglaltak, s a ki nem szeretett a szomszédba járni, soha sem ment hozzájuk. Hanem én, én sokszor meglátogattam őket, kivált uzsonna idején, mert a fekete ruhás hölgy pompás süteményekkel szokott megvendégetni. Mondom, egyedül jártam látogatóba. Odáig át kellett menni az udvaron. Anyám ablakából vigyázott rám, s mindig megkoczogtatta az ablaküveget, valahányszor kissé hosszasan találtam elmerengeni a kocsison, a ki lovait kefélt. Nagy munka volt rám nézve, fölmenni a vasrácsos lépcsőn, melynek magas fokait nem az én kis lábaim számára készítették. Hanem fáradtságomért bőséges kárpótlásban részesültem, mihelyest a hölgyek szobájába érkeztem; száz meg száz dolog volt ott, a melyek mind elragadtatásba ejtettek. De e kincsek együtt véve sem értek föl azzal a két porcellánmajommal, melyek a kandalló tetején gubbaszkodtak, az álló órától jobbra és balra. Ezek a csodálatos figurák csak úgy magoktól fejöket rázták és öltögették a nyelvöket. Megtudtam, hogy Kinából valók s föl tettem magamban, hogy elmegyek oda. De hát nem volt könnyű a dolog: rábírní dadámat, hogy vigyen el Kinába. Bizonyos voltam benne, hogy Kina valahol az Arc-de-Triomphe mögött van, de idáig eljutni soha sem tudtam.

Volt még a hölgyek szobájában egy virágos szőnyeg is, melyen nagy élvezettel hemperegtem, meg egy kis kanapé, öblös, kényelmes bútor, melyet hol hajónak, hol lónak, hol meg kocsinak használtam. A fekete ruhás hölgy (a mint emlékszem, kissé kövéres lehetett) nagyon szelíd volt, soha sem pirongatott meg. A fehér ruhás hölgyben már kevesebb türelmet s több heveséget tapasztaltam, de az meg oly kedvesen tudott nevetni! Nagyon jól megférünk együtt mind a hárman, s hogy hogy nem, a fejembe vettem, hogy kivülem soha senki sem fog a majmos szobába lépni. A fehér ruhás hölgy ugyan, a kivel közöltem ebbeli határozatomat, kissé évődött velem e miatt, legalább úgy tetszett akkor; hanem én ragaszkodtam eszmémhez, s kénytelen volt megígérni, hogy úgy lesz minden, a mint akarom.

Megigérte. Hanem azért néhány nap múlva egy urat találtam a kanapémon, a ki lábát a szőnyegemen hevertette s a ki elégtelenségről beszélő arczkifejezéssel társalgott hölgyeimmel. Még hozzá levelet adott át nekik, melyet mind a ketten elolvastak. A fekete ruhás hölgy aztán visszaadta a levelet. Mindez nem tetszett nekem; jónak láttam czukros vizet kérni, először, mert szomjas voltam, másodsor, hogy észre vegyenek. A vendég csakugyan rám nézett.

- A mi kis szomszédunk - szólt a fekete ruhás hölgy.

- Ugy látszik, a mamájának csak ez az egy gyermeke van. Nem igaz? - jegyezte meg az úri ember.

- De igaz - felelt a fehér ruhás hölgy. - Miből következtette, hogy úgy van?

- Elkényeztetett gyermeknek látszik - válaszolt a vendég. - Nézze csak, most is olyan tágra nyitotta a szemét, mintha a szeme nem is szem, hanem kapu volna.

¹ Ezek az elbeszélések Anatole France-nek „Le livre de mon ami” cz. könyvéből valók. E munkában Anatole France egy Nozière Péter nevű barátja napló-töredékei formájában saját gyermekkora emlékeit beszéli el. Ford.

Ez pedig csak azért történt, hogy jobban láthassam a tolakodó úri embert. Nem akarok vele hizelegni magamnak, de tökéletesen megértettem a társalgásból, hogy a fehér ruhás hölgynek a férje nem tudom micsoda volt valami messzi országban, hogy a látogató levelet hozott ettől a férjtől és hogy a hölgyek nagyon köszönték a vendég szivességét. Mindez nem volt kedvemre, s távozóban vonakodtam megcsókolni a fehér ruhás hölgyet, hogy megbüntessem.

Az este, mikor lefektettek, szörnyalakok jelentek meg előttem s erősen pislogva félszemökkel, mely az arcuk közepén éktelenkedett, még furcsábban fintorgatták képöket, mint egyébkor.

Ha önök azt hiszik, hogy másnap eszembe jutott az az úr, a kit a fehér ruhás hölgnél találtam, csalódnak, mert tökéletesen megfeledkeztem róla, s csak rajta állott, hogy végkép elfelejtsem. Hanem ez az úr oly merész volt, hogy egyszer megint beállított két barátnőmhöz. Nem tudom első látogatásom után tiz nap vagy tiz év múlva történt-e? Ma már hajlandó vagyok hinni, hogy tiz nap múlva. Igazán különös volt ez az úr, hogy így elfoglalta a helyemet. Most már szemügyre vettem tetőtől talpig, s nem találtam rajta semmi kellemest. Fényes haja, fekete bajusza s fekete pofaszakálla volt; borotvált állán föltűnő gödröcskét vettem észre. Alakja elég arányos lehetett; finoman öltözködött, de a mi akkor leginkább szúrta a szememet, önelégültségtől sugárzó arczkifejezése volt. Beszélt a külügyek miniszteriumáról, a hol két év óta alkalmazva volt, a divatról, a legújabb könyvekről s mindenféle bálokról és estélyekről, a hol hiába kereste hölgyeimet. S ők hallgatták! Hát ez is társalgás, a mit ez össze-vissza fecsegett? Nem tudott okosabb dolgokról beszélni, olyanokról, a melyekről a fekete ruhás hölgy szokott velem társalogni, példának okáért; országokról, a hol a hegyek árpa-czukorból vannak s a hol a folyók medrében czitromos víz folyik?!

Mikor elment, a fekete ruhás hölgy azt mondta róla, hogy nagyon kedves fiatal ember. Én ellenében erősítettem, hogy csunya és vén, a mire a fehér ruhás hölgy elnevette magát. Pedig a dolog nem volt nevetni való. És íme, nevetett, már vagy azon, a mit mondtam, vagy más valamin, a mi eszébe jutott, s akkor hát nem is hallgatott rám. Mert ez a két rossz szokása meg volt a fehér ruhás hölgynek, sőt ezeken kívül még egy harmadik is: néha folyton sírt, sírt és sírt. Anyám sokszor mondta, hogy a nagyok sohasem sírnak. Igen bizony, mert egyszer sem látta (én azonban láttam) a fehér ruhás hölgyet, a mint magán kívül, földült arczczal dőlt karos székének egyik támlájára, s aztán eltakarva szemét zsebbevalójával zokogott, zokogott, mialatt ölében egy fölbontott levél hevert. Ez a levél (ma már fogadni mernék rá, hogy névtelen levél volt) láthatólag nagy fájdalmat okozott neki. Igazán kár volt, mert oly kedvesen tudott nevetni! Látogatásaim megérlelték bennem azt a gondolatot, hogy a fehér ruhás hölgyet feleségül kérem. Azt felelte, hogy már van neki egy nagy férje Japánban, s hogy ezentúl egy kicsi is a quai Malaquais-n. Süteményt adott s a dolog rendben volt.

Hanem a fekete pofaszakállas úr azután is gyakran mutatkozott. Egyszer mikor a fehér ruhás hölgy éppen azt beszélte, hogy Kinából kék halat hozat nekem, meg egy horgot, a melylyel majd halászhatok rá, a kellemetlen úr bejelentette magát. Elfogadták. Azokból a pillantásokból, melyekkel az új vendég meg én egymásra néztünk, látni való volt, hogy egyikünk sem szereti a másikat. A fehér ruhás hölgy elmondta, hogy nagynénje (a fekete ruhás hölgyet akarta említeni) elment bevásárolni a „Két majom”-hoz.² Ránéztem a kandallón guggoló két majomra és sehogy sem tudtam belátni, miért kellett a fekete ruhás hölgynek hazulról kimozdulnia, hogy bármit is vásároljon tőlök. De hát mindennap annyi dolgot tapasztalunk, a mit oly nehéz megérteni! Úgy látszott, a vendéget legkevésbé sem bántotta a fekete ruhás hölgy távolléte. Azt mondta a fehér ruhás hölgynek, hogy komolyan akar beszélni vele. A fehér ruhás hölgy kaczerül helyezkedett el a pamlagon, s intett, hogy hallgatja. Hanem a kellemetlen úri ember rám nézett, s úgy látszott, mintha zavarban lett volna.

² A „Deux Magots” régi és általánosan ismert divatárus cég.

- Ez a kis fiú nagyon kedves - szólt végre, megsímogatva hajamat - hanem...

- Ez az én kis férjem - felelt a fehér ruhás hölgy.

- Nagyon kedves - ismételte a pofaszakállas úr. - Hanem... nem küldhetné haza a mamájához? Szeretném, ha csakis ön hallaná, a mit mondani akarok.

A fehér hölgy teljesítette vendége kívánságát.

- Kedvesem - szólt hozzám - eredj az ebédlőbe játszani. És csak akkor gyere vissza, mikor majd hívlak. Eredj, kedves!

Nagyon zokon esett, hogy elküldött; boszúsan, elszomorodva fogadtam szót. Pedig szerettem az ebédlőben lenni, mert e nevezetes helyen volt egy ördöngős szerszám, melyet nem győztem eléggé bámulni. Tudniillik, egy különös fali óra. Ennek az üveg borítója mögött valóságos csoda rejtőzött. Az óra számlapját ugyanis kép övezte, mely tengerpart mellett elterülő hegységet ábrázolt s melyen ezen kívül még a kéklő eget meg egy kis templomot is lehetett látni; mikor az óra ütött, a festett habokra kis csolnak siklott ki, a hegy alagútjából vasúti vonat: gőzgép meg néhány kocsis száguldott elő, s a levegőbe léggömb repült föl. De, mikor a lélek szomorú, semmi sem gyönyörködteti az embert. Különben a képen semmi sem mozdult. Úgy látszik, a gőzgép, a csolnak meg a léggömb csak minden órában mozogtak; s bizony egy óra hosszú idő, legalább abban az időben hosszúnak tetszett. Szerencsémre, a szakácsné jött a szobába, hogy valami evőeszközt vegyen elő a pohárszékről, s meglátva elszomorodott arczatát, befőttel kínált meg, a mi azonnal lecsöndesítette háborgó szívemet. De mikor a befőttnek végére jártam, újra elfogott a bú. Bár még a képes óra egyszer sem ütött, mióta az ebédlőben voltam, úgy tetszett, mintha szomorú magánosságomban egyik óra a másik után telt volna el. Néha, egy pár pillanatra behallatszott a másik szobából a vendég hangja; könnyögött a fehér ruhás hölgynek, aztán mintha megharagudott volna rá: „Ahá! így már jól van - gondoltam - de ugyan mikor hagyják abba a beszédjüket?!” Orromat az ajtó üvegéhez nyomogattam, kihúzgáltam a lószórt a székekből, lyukat kaparásztam a kárpítozás papirosába, leszakgattam a függönyök rojtjait, s mit tudom én, mit nem csináltam? Az unalom rettentő valami. Végre is, nem állhattam tovább a dolgot; nagy csöndben oda lopóztam az ajtóhoz, mely a majmos szobába nyílt, s fölnyúltam a karommal, hogy a kilincset elérjem. Tudtam, hogy nagyon helytelen és illetlen dolgot cselekszem, de még ez is bizonyos büszkeséghez hasonló érzést keltett föl bennem.

Kinyitottam az ajtót. A fehér ruhás hölgy a kandalló előtt állott. A pofaszakállas úr a hölgy lábainál térdelt, karjait kitarva, mintha meg akarta volna fogni barátnőmet. A különös viseletű úr olyan vörös volt, mint a kakastaréj; a szeme úgy kidülledt, mintha ki akart volna ugrani a fejéből. Már hogy lehet valaki ilyen állapotban!

- Ne közeledjék uram! - szólt a fehér ruhás hölgy, ki izgatottnak látszott, s kinek arcza rózsásabb volt, mint rendesen. - Ne közeledjék, ha szeret... hagyjon magamra, s ne sajnáltassa meg velem, hogy...

S úgy látszott, mintha félt volna tőle, mintha ereje fogytán lett volna.

A vendég, a hogy észre vett, fölugrott. Azt hiszem, az első pillanatban ki akart hajítani az ablakon. Hanem a hölgy, a helyett hogy megpirongatott volna, a mint vártam, megölelt s kedvesnek, drágának nevezett.

A kanapéra vitt és arcát arcomhoz hajtva, sokáig, lassan sírdogált. Egyedül voltunk. Meg akartam vigasztalni s azt mondtam neki, hogy a pofaszakállas úr rossz, rossz ember, s hogy most nem szomorkodnék, ha egyedül maradt volna velem, mint a hogy megegyeztünk. De hát úgy találtam, a nagyok néha igazán furcsák.

Alig csöndesedtünk le, a fekete ruhás hölgy megjött. Egész halom csomagot hozott.

Azt kérdezte: volt-e valaki náluk?

- Arnold úr volt itt - felelt nyugodtan a fehér ruhás hölgy - de csak egy perczig.

Jól tudtam, hogy hazudik; de a fehér ruhás hölgy jó szelleme, mely kétségtelenül velem volt néhány pillanat óta, ajkamra tette láthatatlan újját.

Arnold urat soha sem láttam azután, és szerelmünket mi sem zavarta többé. Bizonyára épen ezért nem emlékezem már erre a viszonyomra. Tegnap, azaz harmincz év multán, azt sem tudtam már, mi lett a fehér ruhás hölgyből.

Tegnap a külügyminiszter báljában voltam. Én is azt tartom, a mit Lord Palmerston, a ki szerint az élet túrhető volna a multságok nélkül. Mindennapos munkám se testi erőmet, se agyamat nem viseli meg; eljutottam odáig, hogy érdeklődöm iránta. Hanem a hivatalos fogadtatások, oh, a fogadtatások valósággal kimerítenek. Tudtam, hogy haszontalan dolgot teszek, ha elmegyek a miniszter báljába; tudtam, hogy unatkozni fogok ott; tudtam, és mégis elmentem, mert az emberi természet egyik sajátsága: okosan gondolkodni és esztelenül cselekedni.

Alig hogy a nagy terembe léptem, X. követet és nejét jelentették. A követet nem ez alkalommal láttam először; már előbb is találkoztam vele egynehányszor. Mikor első ízben összejöttem vele, föltűnt előttem finom arcza, melyen nagy fáradtság nyomai látszottak. A kik közelebbről ismerték, e fáradtságot nemcsak diplomatai tevékenységének tulajdonították. Azt beszéltek, hogy viharos ifjúsága volt; legény-társaságokban számtalan szerelmi anekdotát tudtak róla. A nagyvilági legenda szerint, különösen abban az időben, mikor Japánban tartózkodott (úgy harmincz évvel ezelőtt) tömérdek szerelmi kalandja volt, legalább ezekről a kalandokról gyakran volt szó férfiak között, kávézás közben. Neje, kit nem volt szerencsém ismerni, úgy ötven éves lehetett. Fekete ruhát viselt, melynek pompás csipkéi előnyösen tüntették föl hervadásnak indult, de teljesen még el nem virágzott szépségét. Bemutattak neki, a min örültem, mert szeretek koros hölgyekkel társalogni. A zene megszólalt, a körülöttünk lévő fiatal asszonyok tánczra perdültek s mi beszélgetni kezdtünk mindenféle régi dologról. Egyszerre, hogy, hogy nem, arról az időről emlékezett meg, mikor a quai Malaquais-n, egy ócska házban lakott.

- Ön volt a fehér ruhás hölgy! - kiáltottam föl.

- Csakugyan, uram - felelt - mindig fehér ruhában jártam.

- S én, asszonyom, én az ön kis férje voltam.

- Hogyan, uram, ön annak a derék, kedves Nozière doktornak a fia? Akkor hát... ön valaha nagyon szerette a süteményeket. Szereti még most is? Ha igen, jöjjön el hozzánk süteményt enni. Szombatonként el szoktak hozzánk jönni a jó barátaink egy csésze theára. Lám, hogy kerülnek össze a régi jó barátok.

- És a fekete ruhás hölgy?

- Ma már én vagyok a fekete ruhás hölgy. Szegény nagynéném a háború évében halt meg. Élete utolsó idejében sokszor emlegette önt.

Míg így beszélgettünk, egy ősz bajuszú, fehér pofaszakállas úr tiszteletteljesen, a vén gavallérok nehézkes gráciájával köszöntötte a nagykövetné. Mintha megismertem volna az állát.

- Arnold ur - szólt a nagykövetné - régi barátunk.

II. A szállófürt.

Boldog, nagyon boldog voltam. Úgy tekintettem apámat, anyámat meg a dajkámat, mintha igen-igen szelid óriások lettek volna, a kik azóta élnek, mióta a világ s a kik változatlanok, örökké valók és egyetlenek a magok nemében. Bizonyos voltam benne, hogy meg tudnának őrizni minden rossztól s mellettök tökéletes biztonságban éreztem magamat. A bizalom, melylyel anyám iránt viseltetem, valami végtelen volt; ha eszembe jut ez az isteni, imádásra méltó bizalom, kedvem volna összecsókolni azt a kis legénykét, a ki akkor voltam; s mindazok, a kik tudják, mily nehéz ezen a világon valamely érzelmet a maga teljességében megőrizni: érteni fogják, miért ejt ily szokatlan elragadtatásba ez az emlékem.

Boldog voltam. Ezerféle ismert és mégis rejtelmes dolog foglalkoztatta képzelő tehetségemet, ezerféle dolog, melyek magokban véve semmiségek voltak, de melyek mégis részét alkották életemnek. Nagyon kicsinyke volt még életem; de hát élet volt, azaz a mindenség közép-pontja, a világ közepe. Ne mosolyogjanak azon, a mit mondok, vagy inkább mosolyogjanak rajta barátságosan, rokonérzéssel és gondolják meg, hogy minden élő, még a legutolsó kis kutya is, a mindenség közepében érzi magát.

Boldog voltam, hogy láttam, hogy hallottam. A hányszor anyám kinyitotta üveges szekrényét, mindannyiszor fínom költéssel teli érdeklődést, megilletődést éreztem. Ugyan mi lehetett ebben a szekrényben? Istenem, a mi más szekrényben szokott lenni, fehérnemű, illatot rejtő zacskók, dobozok, skatulyák. Ma hajlandó vagyok gyanúsítani szegény anyámat, hogy gyöngéje volt a skatulyák iránt. Volt neki mindenféle fajta, hihetetlen mennyiségben. S ezek a skatulyák, melyekhez nem volt szabad nyúlnom, szent félelemmel töltöttek el, s mélységes áhítatba ejtettek. Játékszereim is nagy dolgot adtak kis fejemnek; legalább azok a játékszerek, melyeket ígértek s melyeket vártam; mert a régi játékaimnak nem volt rám nézve semmi rejtelmessége, következésképp semmi varázsa. De mily szépek voltak az álmodott játékszerek!... Aztán roppant álmélkodásokba ejtett az a másik csoda is, hogy mily végtelen mennyiségű vonal és alak kerül ki egyetlen író-ónból, egyetlen tollból. Katonákat kezdtem rajzolni; tojás alakú fejet kanyarítottam, s aztán csákót rajzoltam a tetejébe. Csak sok megfigyelés után sikerült a fejet le a szemöldök vonaláig csákójába bújtatnom... Szerettem a virágot, az illatszereket, az asztal élvezeteit és a szép ruhát. Tollas kalapom és tarkán szőtt harisnyáim meglehetősen büszkévé tettek. De minden egyes dolognál jobban szerettem a dolgok összeséget, s kapcsolatát: a házat meg a levegőt meg a fényt, mit tudom én mit, szóval az életet. Valami mondhatatlanul édes volt élnem... Nincs az a kis madár, mely több gyönyörűséggel dörzsölődött volna fészkének pelyhéhez...

Boldog, nagyon boldog voltam. Hanem azért irigyeltem egy másik gyermeket. Alfonznak hívták. A vezetéknevét nem tudtam, talán nem is volt neki. Azt mondták, hogy anyja mosónő és házról házra jár dolgozni. Alfonz egész nap az udvaron vagy a Szajna-parton csatangolt. Az ablakból akárhányszor elnéztem maszatos arcát, sárga üstökét, rongyos fenekű nadrágját és csámpás, lyukas cipőit, melyeket megáztatott minden pocsolyában. Én is szerettem volna szabadon járkálni a pocsolyában. Alfonz minduntalan a szakácsnék körül ácsorgott, a kiktől sok pofont s néha egy kis száraz tésztamaradékot kapott. Hébe-hóba az istállósolgák a vízvezetékhez küldték egy veder vízért, melyet aztán büszkén, bíbor-vörös arczczal, nyelvét kiöltve cipelt az istállóba. S én irigyeltem. Neki nem kellett La Fontaine-meséket magolni; nem tarthatott tőle, hogy megdorgálják, ha a ruhája pecsétes lett; nem kellett mondogatnia: jó napot, uram! jó napot asszonyom! olyan embereknek, a kiknek napjai és estéi (akár jók voltak, akár rosszak) legkevésbé sem érdekelték; és, bár Alfonznak nem volt se falova, se

Noé-bárka játéka, Alfonz kedvére játszott a verebekkel, melyeket összefogdosott, a csavargó kutyákkal, melyek gazdátlanul kóboroltak, mint ő maga, sőt még az istállóbeli lovakkal is, míg a kocsis seprővel rá nem húzott, hogy eltakarodjék. Szabad volt és merész. Az udvarból, birodalmából, úgy nézett rám, föl az ablakba, a hogy kalitkába zárt madárra szoktak nézni.

Történt, hogy erről a nagy, vidám udvarról fölszedték a köveket. Persze csak azért, hogy új kőburkolatot rakjanak rá, de minthogy a munkálatok közben folytonosan esett, az egész udvar csupa sár volt, és Alfonz, a ki úgy élt ott, mint erdejében a satyr, tetőtől talpig földszínű lett. Vidáman, s jobb ügyre méltó buzgalommal emelte ki a kőkoczkákat helyökből s aztán lankadatlan hévvel czipelte súlyos játékszereit hol erre, hol meg amarra. Hirtelen fölnézett, s észrevett, a mint fönt az ablaknál állottam, a falak közé zárva. Intett, hogy jöjjen le. Bizony, magamnak is kedvem lett volna kőkoczkákkal játszani. Bent, a szobában nem voltak kődarabok, melyeket előre-hátra hurczolhattam volna. Véletlenül nyitva volt a lakásunk ajtaja. Kiosontam s lementem az udvarra.

- Itt vagyok - szóltam Alfonznak.

- Hozd ezt a követ - szólt ő.

Arcza szilaj, vad kifejezésű, hangja érdes, rekedt volt. Engedelmeskedtem. Hanem egyszerre valaki megcsípett, kikapta kezemből a kőkoczkát, s fölemelt a földről. A dajkám volt, a ki méltatlankodva vitt haza. Megmosott jóféle marseillei szappannal, s összeszidott a miért azzal a csavargó, semmire kellő gaz ficzkóval játszottam.

- Alfonz - tette hozzá anyám - Alfonz nevetlen gyermek. Ez nem hibája, hanem szerencsétlensége. De a jól nevelt gyermekeknek nem szabad a nevetlenekkel társalogniuk.

Igen értelmes, gondolkozni szerető kis gyermek voltam. Anyám szavait eszemben tartottam, s intése, nem tudom hogyan, összezavarodott fejemben azzal, a mit az elátkozott gyermekekről tanultam, mikor képes bibliámat magyaráztattam el magamnak. Alfonz iránt táplált érzelmeim tökéletesen megváltoztak. Már nem irigyeltem; óh nem. Irtózáttal vegyes szájalmat ébresztett bennem. „Ez nem hibája, hanem szerencsétlensége.” Anyámnak ez az egy szava megváltoztatott irányában. Jól tetted, édes anyám, hogy így szóltál hozzám; jól tetted, hogy már kicsiny koromban megmagyaráztad nekem a nyomorútlak ártatlanságát. Intésed áldásos volt; ezután már csak rajtam állott, hogy sohase téveszszem szem elől szavaidat egész életemben.

Annyi bizonyos, hogy legalább ez alkalommal, foganatja volt az intő szónak, mert megesett a szívem az elátkozott gyermekekben. Egyszer, mialatt Alfonz egyik szomszédunk (jámbor öreg hölgy) papagályát nyakgatta az udvaron, elnéztem ezt az ijesztő, hatalmas Káint, kegyesen szájakozva rajta, mint a hogy egy jó kis Ábelhez illett. Fájdalom! az Ábeleket csak a boldogság teszi Ábelekké. Föltettem magamban, hogy Alfonz iránt táplált szájalmamnak valami tanúbizonyosságát adom. Először arra gondoltam, hogy csókot intek neki; de aztán vadóc arczára tekintettem, s eszembe jutott, hogy úgy sem volna vele valami nagyra; és különben is szívem fösvénykedett ezzel az adománynyal. Sokáig keresgéltem mit adhatnék neki; nagy zavarban voltam. Od'adni Alfonznak a falovamat, melynek ugyan már nem volt meg sem a sörénye, sem a farka, mégis kissé túlságosan pazar ajándéknak tűnt föl előttem. Aztán meg, lovat szoktunk adni, ha a szájakozásunkat akarjuk kifejezni? Elátkozott gyermekeknek való ajándékot kellett találnom. Tanakodtam: virágot adjak neki? A szalonban egész sereg virágbokréta hervadt. Csakhogy a virág, a virág olyanféle mint a csók. Nem hittem, hogy Alfonz szereti a virágot. Nagy zavaromban körülnéztem az ebédlőben. Egyszerre tapsolni kezdtem örömben: megtaláltam ajándékomat.

A poharszéken egy nagy tálban, pompás fontainebleau-i szöllőt leltem. Fölmásztam a legközelebb lévő székre, s kivettem a szöllőből egy hosszú, nehéz fürtöt, mely maga majdnem akkora volt, mint a tál. A halványzöld szőlőszemek egyik oldalukon szinte aranyos színűek-

nek látszottak; elképzelttem, milyen ízesen olvadhatnak szét az ember szájában: hanem azért egy szemecskét sem csíptem le a fűtről. Odaszaladtam anyámnak a munka-asztalához, egy gombolyag zsineget keresni. Erről az asztról tilos volt bármit is elvennem, de hát szükség törvényt ront: ahhoz is ember kell a gátra, hogy a maga idejében áthágjuk a kiadott parancsot. A zsineg végét rákötöttem a szőlőfürtre, s kihajolva az ablak könyöklőjén, odahíttam Alfonzt az ablak alá. Aztán szép lassan leeresztettem a szőlőfürtöt az udvarba. Az elátkozott gyermek, hogy jobban láthassa a gyümölcsöt, elsimította a szeméről sárga haját s mikor karjával elérhette a fűrtöt, lekapta a zsineggel együtt; azután fölneézett, kiöltötte a nyelvét, számfület csinált, s csúfondárosan, ülepét mutogatva, tovább állott. Az én kis czimboráim eddig egészen másféle modorhoz szoktattak; méltatlankodni kezdtem, boszúság fogott el. Hanem aztán eszembe jutott valami, a mi megnyugtatót.

- Okosan tettem - gondoltam - hogy nem virágot adtam neki, vagy hogy nem intettem feléje csókot.

Ez a gondolat eloszlatta boszúságomat, olyannyira igaz, hogy mikor hiúságunk nem szenved csorbát, a többi nem sokat határoz.

Mind a mellett az a gondolat, hogy kalandomat meg kell gyónnom anyámnak, nagyon elcsüggesztett. Hibát követtem el; be kellett látnom. Anyám megfeddett, de arcza nyájas, szinte vidám volt, míg dorgált. Láttam nevető szeméből, hogy nem nagyon haragszik.

- A magunk jószágát kell odaadnunk - szólt - s nem a másét. Aztán tudnunk kell adni.

- Ez a boldogság titka és csak kevesen tudják - tette hozzá apám.

Ő... ő bezzeg tudta!

III. A remete.

Még nem tudtam olvasni, még hátul nyitott nadrágban jártam, még sirtam, mikor a dajkám kifúta az orromat, s már a dicsőség szomja emésztett. Ez a szent, tiszta igazság: még a legzsöngébb korban voltam, s már fölébredt bennem a vágy: minél hamarább kitüntetni magamat, hogy majdan sokáig éljek az emberek emlékezetében. Mikor ólom-katonáimat az ebédlő asztalára borítottam, folyton törtem a fejemet: mily módon vihetném ki ezt a merész tervet. Ha módomban lett volna, bizonyára a csatamezőre megyek a halhatatlanságért küzdeni, hogy hasonlóvá lehessenek azokhoz a hadvezérekhez, a kiket apró kezeimmel mozgattam, s a kiknek egy viaszkos vásznon kényem-kedvem szerint osztogattam a hadi szerencsét.

De hát nem volt se lovam, se egyenruhám, nem voltak se katonáim, se ellenségeim, a mik mind nélkülözhetetlen dolgok a katonai dicsőséghez. A miért is elhatároztam, hogy inkább szentté leszek. A szentséghez nem kell annyi eszköz, mint a hadvezérséghez, s mégis a szent ember dicsőségéhez nem is fogható a katonáé. Anyám nagyon vallásos volt. Kegyelete - mely mint ő maga, szeretetre méltó és komoly volt - nagyon hatott rám. Sokszor olvasgatta fenhangan a Szentek életét, melyet gyönyörűséggel hallgattam, s mely lelkemet elragadtatással és szeretettel töltötte el. Következésképp, nagyon jól tudtam, miképen láttak hozzá az Úr választottjai, hogy életüket értékessé és érdemben gazdaggá tegyék. Tudtam, mily égi illatot árasztanak a mártiromság rózsái. De a mártiromság véglet, s én nem éreztem magamban hajlandóságot a végletekig menni. Nem gondoltam apostoli hivatásra sem, vallásos szónoklatokat tartani nem volt módomban. Így hát egész lélekkel az önmegtartóztatásnak szenteltem magamat, a mely erény egyrészt könnyűnek, másrészt (a célát tekintve) biztos hatásúnak tűnt föl előttem.

Hogy haladéktalanul hozzá fogjak a dologhoz, nem akartam ebédelni. Anyám, a ki sehogysem akarta megérteni új hivatásomat, azt hitte, hogy beteg vagyok s nyugtalankodva nézegetett rám, a mi kissé megszorított. Aztán, mikor eszembe jutott szent Simeon, a stylita, a ki egy oszlopon élt, kimentem a konyhába s fölmásztam a vízvezeték vizfogó edényére; de nem élhettem ott, mert Julia, a dajkám, azon mód leszállított onnan. Mind a mellett buzgalommal haladtam tovább a tökéletesedés útján; elhatároztam, hogy utánozni fogom partali szent Miklóst, a ki vagyonát szétosztotta a szegényeknek. Apám dolgozó szobájának ablaka a quaire nyílt. Ezen az ablakon kidobtam tiz vagy tizenkét sou-t (a mely vagyonhoz úgy jutottam, hogy az új és fényes pénzdarabokat mindig nekem adták); aztán kihajigáltam a márvány golyóimat, a csigajatekomat s újdonaúj pörgettyűmet, angolnabőr ostorával együtt.

- Ez a gyermek ostoba! - kiáltott föl apám s becsukta az ablakot.

Harag és szégyen fogott el, hallván, hogy ekkép ítélnék meg. De aztán meggondoltam a dolgot. Eszembe jutott, hogy apám, nem lévén szent, mint én, nem fog velem együtt részesülni a választottak dicsőségében. És ez a gondolat nagyon megvigasztalt.

Mikor elkövetkezett az az óra, melyben sétálni szoktak vinni, fejembe nyomták a kalapomat; én tüstént levettem, s letéptem róla a tollat, példájára a boldog emlékezetű Labrus hitvallónak, a ki midőn valahonnan egy ócska, sáros süveget kapott, előbb gondosan meghentergette az ajándékot a sárban, s csak aztán tette a fejére. Anyám, mikor megtudta a vagyonkiosztás meg a kalap történetét, vállat vont, s nagyot sóhajtott. Határozottan elbúsítottam szegényt.

Séta-közben lesütött szemmel jártam, hogy a külső világ tárgyain el ne szórakozzam; s így szigoruan alkalmazkodtam ahhoz a szabályhoz, melyet a Szent élete a legsűrűbben emleget.

S hogy életmódom szentségét teljessé tegyem, mikor erről az üdvös sétáról visszatértem, szőrövet készítettem magamnak akként, hogy egy ócska karos-székből kivájtam a lószőrt s beduggattam az ingem alá hátul, a nyakam csigájánál. A minék újabb viszontagság lett a következője, mert Julia épen abban a pillanatban lepott meg, mikor a legnagyobb hévvel voltam rajta, hogy szent Ferencz tanítványait utánozzam, a kik tudvalevőleg szőrmezben tartottak bűnbánatot. Julia meglegedett a látszattal, nem hatolt a dolog mélyére, látta, hogy tönkre tettem egy karos-széket, s egyszerűen megnadrágot.

Meghánytam-vettem magamban, mily fájdalmas tapasztalatokat kellett tennem ezen a nevezetes napon, és számot vetve mindennel, kénytelen voltam beismerni, hogy a családi körben rettenetesen nehéz szent életmódot gyakorolni. Megértettem miért mentek szent Antal és Jeromos a sivatagba, az oroszánok és párduczok közé; s elhatároztam, hogy magam is visszavonulok valami remete-lakba, még pedig mindjárt holnap. Rejtekhelyül a Jardin des Plantes labirinthjét választottam. Ott akartam élni, áhítatos elmélyedésben, pálmalevelekbe burkolózva, mint Remete Pál. Azt gondoltam, bizonyosan lesz e kertben valami gyökér vagy mi, a miből majd táplálkozhatom. Találni ott, talán valahol a magaslat tetején, olyas lombátorfélék is, a milyen nekem kell. Aztán meg, ezen a paradicsomi helyen, a teremtés összes állatainak közepette fogok élni; az oroszán, mely egyiptomi szent Máriának sírt ásott karmaival, kétségtelenül föl fog keresni, mikor majd meg kell adni a temetés tisztességét a környék valamelyik remetéjének. Látni fogom mint szent Antal, a kecskebak lábú embert, meg az emberi törzsű lovat. S talán majd az angyalok visznek föl az égbe, énekszó, égi zsoltár-zene mellett...

Elhatározásom nem fog olyan különösnek tetszeni, ha megjegyzem, hogy a Jardin des Plantes régóta szent hely volt rám nézve; úgy tetszett, mintha hasonlítana ahhoz a földi paradicsomhoz, a melynek rajzát gyakran elnéztem képes bibliámban. Dajkám sokszor elvitt oda, s mindannyiszor valami magasztos, derült érzés fogott el, mikor e kedves kertben jártam. Itt még az ég is tisztábbnak, átlátszóbbnak tűnt föl előttem, mint másutt, s közepette a felhőknek, melyek a papagály-kalitka, a tigris-ketrecz, a medvebarlang és az elefántház fölött szép csöndesen vonultak el, amúgy homályosan, az Atyaistent láttam, hosszú fehér szakállával, kék ruhájában, a mint karjait kitérte, hogy megáldjon az antiloppal és a gazellával, a nyullal és a galambbal egyetemben: s mikor leültem a libanoni czedrus alá, láttam, mint szállanak alá fejemre, az ágakon át a sugarak, melyek az örökké való Atya ujjáiból áradtak szét. Az állatok, melyek kezemből rágicsálták a hazulról hozott enni valót s közbe-közbe szeliden tegintgettek rám, eszembe juttatták, a mit anyám Ádámról s az édeni ártatlanság koráról mondott. A Teremtés, mely itt együtt volt előttem, mint együtt volt valaha a pátriárka ingó bárkájában, valami gyermekies bájtól ragyogón sugárzódott vissza szemembe. És semmi sem rontotta el kedvemet, melylyel Édenemben gyönyörködtem. Nem bántott, hogy kedves helyemen dajkákat, katonákat és kókuszdió-árusokat is találok. Ellenkezőleg boldognak éreztem magamat ezek közt a szegény, alacsony sorsú, kicsiny emberek közt, boldognak én, a legkicsinyebb valamennyi között. Minden tisztának, kedvesnek, jónak tűnt föl előttem, mert mindent gyermeki ideálom bűvös fényében láttam.

Mire az álom elnyomott, már megérlelődött bennem az elhatározás:

- Igen, ebben a kertben fogok ülni, hogy érdemeket szerezzek és hogy hasonlóvá legyek ama nagy szentekhez, kiknek élettörténetét anyám fölolvasta.

Elhatározásom másnap reggel sem ingott meg. Közöltem anyámmal. Elnevette magát.

- Mondd, ki beszélte beléd, hogy remetének csapj föl s a Jardin des Plantes labirinthjében telepedjél meg? - kérdezte még mindig nevetve s aközben szépen megfésülgetett.

- Híres akarok lenni - feleltem. - Ki akarom írni a visite-kártyáimra, hogy: „Remete és kalendáriumi szent”, mint a hogy a papa oda írja a maga látogató-jegyeire: „az anthropologiai társaság titkára s az orvosi akadémia által koszorúzott munkák szerzője.”

Anyám kiejtette kezéből a fésűt, melylyel hajamat simítgatta:

- Péter! - kiáltott föl - Péter! Hallgass csak ide. Oh, Istenem, mekkora örültség, mily vétkes hajlandóság szállotta meg ezt a szegény gyermeket! Oh milyen szerencsétlen is vagyok! Kis fiam esztét vesztette már akkor, mikor még nem is volt neki.

Aztán apámhoz fordulva:

- Hallotta, barátom? - szólt. - Hét éves korában híres akar lenni!

- Soha se nyugtalankodjék rajta, kedvesem - felelt apám. - Majd meglátja, husz éves korában neki is elmegy a kedve a dicsőségtől.

- Adja Isten! - szólt anyám. - Nem szeretem a hiú embereket.

Isten csakugyan úgy rendelte, s apám nem csalódott. Mint az yvetot-i király, nagyon jól megvagyok a dicsőség nélkül, s immár egy csöppet sem töröm magamat, hogy a Nozière Péter nevet bele véssem az emberek emlékezetébe.

Mégis, a hányszor mostanság ebben az elhagyott, elkomorodott Jardin des Plantesban sétálgatok, miközben régi emlékek kísérek: mindannyiszor valami érthetetlen vágyat érzek elmondani ismeretlen barátaimnak, hogy valaha álomom volt, itt ebben az elpusztult kertben anachoréta módjára élni - mintha ez a gyermeki álom, más ember gondolataival társulva, megszerezhetné ennek a más valakinek egy mosoly kedves érzetét.

És ma sem tudom, okosan cselekedtem-e, hogy már hat éves koromban lettem a katonai pályáról? mert azóta bizony eszem ágában sem volt katonává lenni. Kissé sajnálom. A fegyverviselés nagyon nemes foglalkozás. A katona kötelessége világos, s annál határozottabb, mert nem az okoskodás határozza meg. Az az ember, a ki okoskodhatik rajta: helyesen vagy helytelenül tett-e, hamar rájön, hogy cselekedeteink közt igen kevés az ártatlan. Papnak vagy katonának kell lenni, hogy az ember ment maradjon a kételkedés aggodalmaitól.

A mi a remeteség ábrándját illeti, megvallom, újra elálmodtam mindannyiszor, a hányszor érezni hittem, hogy az élet alapjában véve rossz: azaz elálmodtam minden nap. De a természet minden nap fülön fogott s visszarántott azokhoz a szórakozásokhoz, a melyek között a szegény emberek élete szokott lepörögni.

IV. Az öreg le Beau.

A Heine Henrik emlékirataiban találni néhány arczképet, melyeknek realitása szembeszökő, s melyeket mégis bizonyos költői fény lebeg körül. Ilyen arczkép a Geldern Simoné, a költő nagybátyjé. „Nagyon szerény és nagyon bizarr külsejű eredeti emberke volt - írja Heine. Kicsiny, jámbor, összetöpörödött alakján ugyan nem lehetett észrevenni semmi különöst, de halvány, szigorú arczát jellemzetessé tette hatalmas orra, melyet görög szabályosságúnak mondhatnék, bár legalább is egy harmadával hosszabbra nyúlt, mint a hogy a görögök szokták az orrukat hordani... Mindig ó-divatú ruhában járt, térdig érő bugyogót, fehér selyemharisnyát, csattos czipőt és a régi módi szerint, jókora czopfot viselt. Mikor ez a kis emberke végig tipegett az utcán, czopfja egyik válláról a másikra ugrált, ide-oda szökdécselt, s úgy látszott, mintha ki akarta volna csúfolni a tulajdon gazdáját a háta mögött.”

Ez az emberke a legnemesebb lélek volt a világon, s kis kabátja, mely barázda-billegető farkban végződött, az utolsó lovagot burkolta be. Hanem ez a lovag nem volt bolygó lovag. Örökké otthon ült Düsseldorfban, a bárkában. „A kicsiny, családi házat Noé bárkájának hívták, mert a kapun faragott s színekkel kifestett bárka volt látható. Ebben az ócska hajlékban szabadon engedhette át magát kedvteléseinek, tudós gyerekességeinek, bibliomaniájának s firkálási dühének, mert folyton folyvást, pihenés nélkül dolgozott, különösen politikai újságoknak és alig ismert folyóiratoknak.”

A szegény Geldern Simont egyedül a közjó iránti lelkesedés ösztökélte az írásra. Mert csak roppant vesződséggel tudott írni. Már a gondolkodás is iszonyú fáradságába került. Oszdi, nehézkes stylusa volt, már a milyet a jezsuita iskolákban tanulhatott.

„Ez a nagybátyám - írja Heine - jelentékeny befolyással volt szellemi fejlődésekre, s ezért végtelen hálával emlékszem rá. Bármennyire különböző módon láttuk is a világot, irodalmi törekvései, melyek különben szájalmasak voltak, valószínűleg hozzá járultak, hogy az írás vágya fölébredt bennem.”

Az öreg Geldern alakja egy másikat juttat eszembe, mely minthogy már csak emlékeimben él, bizonyára halványnak, talán színtelennek fog látszani. Annyi áll, hogy semmiképen se tudnék oly arczképet festeni róla, mely fantasztikus is volna, meg igaz is; ezeknek az arczképeknek a titka elveszett Rembrandttal s Heineval. Kár, minthogy kitűnő festőt érdemelt volna.

Igen, nekem is volt Geldern Simonom, volt, a ki már gyermekkoromban belém oltotta az írás örültségét, meg a szeretetet a szellem alkotásai iránt. Le Beau-nak hívták. Valószínűleg ő az oka, hogy vagy tizenöt év óta be szoktam feketíteni a papírt álmaimmal. Nem tudom, hálás lehetek-e érte. De legalább ártatlan mániát oltott növendékébe, a mint ártatlan volt az ő mániája is.

Az ő mániája ugyanis abból állt, hogy folyton katalogusokat készített, örökösen katalogust, és ismét csak katalogust csinált. Én bámultam, s tiz éves koromban szebbnek találtam a katalogus-csinálást, mind a hadvezéri dicsőséget. Azóta kissé megromlott az itéletem, de azért nem változtattam meg a véleményemet oly gyökeresen, mint gondolhatnák. Az öreg Le Beau még mindig kitűnő és irigylésre méltó férfiúnak tűnik föl előttem, és ha néha-néha el is mosolyodom, mikor erre az öreg barátomra gondolok, vidámságom ellenére kissé elérzékenyedem, s úgy érzem, hogy a régi szeretet még nem halt ki belőlem egészen.

Az öreg Le Beau nagyon öreg volt, mikor én nagyon fiatal voltam; tehát nagyon jól megértettük egymást.

Egész alakja bizalommal teljes kíváncsisággal töltött el. Szemüvege, mely rendesen az orrán nyugodott (maga ez a gömbölyű, vastag orr is), telt, rózsaszínű orczája, virágos mellényei, nagy vattázott selyem felöltője, melynek öblös zsebei ócska könyvektől duzzadtak, szóval egész személye csupa kedélyességről s talán egy szemernyi örütségről tanuskodott. Alacsony tetejű és széles karimájú kalapot hordott, melynek szegélyére rákunkorodtak ősz hajszálai, mint a hogy a Jerikói loncz ráfonódik a terasszok rácsozataira. Egyszerűen és röviden, változatosan és képekben beszélt; mind az, amit mondott, olyan volt, akár csak a dajkamese. Természettől fogva nagyon gyerekes lehetett; órákig el tudott mulatni minden haszontalanságon. Minthogy szüleim iránt hívseges barátsággal viseltetett, s engem értelmes, jó kis fiúnak talált, minduntalan elhivogatott a házába, a hol különben csak a patkányok látogatták.

Ez a ház ócska, rozszant, ferdén épített alkotmány volt, mely szűk, lejtős emelkedésű utcára nyílt, honnan néhány perc alatt a Jardin des plantes-ba lehetett jutni. Azt hiszem, akkortájt az összes párisi kádárok és dugócsinálók ebben az utcában laktak. Olyan tömlő- és hordó-szag terjengett ott, hogy talán sohasem fogom elfelejteni. Mikor oda érkeztem, Nanon, az öreg szolgáló kézen fogott, és kis tulipántos kerten vitt keresztül; azután fölmentünk a perronra s onnan beléptünk a lakásba, melynél különösebb szállás aligha akadt az egész világon. Az előszobában szép sorba fektetett mumiák fogadtak, némelyikök még aranyozott burokjában volt, de a legtöbbnek már nem volt meg utolsó ékessége sem s kiszáradt testöket csak a megfeketedett lepedő burkolta el jól-rosszul; sőt olyan is akadt közöttük, mely kiszabadulva kötelékéből, nagy zománcszemeit a vendégre meresztette s ijesztően vicsorgatta a fogait. A lépcső sem volt valami vidám: a falon lánczok, nyakvasak, kinzó eszközök meg a karomnál vastagabb tömlőczkulcsok függöttek.

Az öreg Le Beau, mint Bouvard, mindent elkövetett, hogy egy kiszolgált akasztófát szerezzen a gyűjteményébe. Hiába; nem jutott hozzá sehol. De szerzett vagy tiz-tizenkét vallató körtét. A négy szoba, melyből lakása állott, nem igen különbözött egymástól; egyik olyan volt, mint a másik. A falakat mindenütt könyvvállványok takarták el, melyek egész a mennyezetig értek; a padlón térképek, könyvek, fegyverdarabok, érmek, zászlók, megfüstölődött képek, régi, csonka faragványok, meg töredezett márvány-szobrocskák heverték. Egy biczegő asztalon meg egy szű-ette bőrládán festett faience-ok egész hegyei meredeztek.

Minden, a mi csak fölakasztható, a mennyezetről csüngött le, még pedig a legtöbb ugyancsak siralmas helyzetben. Ebben a khaotikus muzeumban minden tárgy ugyanaz alatt a por alatt elegyedett össze; s úgy látszott, mintha az egyes ritkaságokat csak a pókháló tartaná helyökön.

Az öreg Le Beau, a kinek sajátos és igen határozott nézetei voltak arról, hogyan kell a műtárgyaknak gondját viselni, megtiltotta Nanonnak, hogy a padlót söpörje. Különben a legfurcsábbnak azt találtam, hogy ebben a zürzavarban mindennek vagy szomorú vagy csúfondáros alakja volt: a ritkaságok kajánul sandítottak rám. Az egész muzeumban gonosz manók elvarázsolt seregét láttam.

Az öreg Le Beau rendesen a hálószobájában tartózkodott; ez a szoba is tele volt mindenféle műtárggyal, de legalább nem volt olyan poros, mint a többi; mert az öreg szolgáló kivételképen engedelmet kapott rá, hogy ebben az egy szobában meg-megsétáltassa a seprőt és a törülő ruhát. E helyiségnek a felét egy hosszú asztal foglalta el, melyen számtalan halmaz, kártya nagyságú lemezpapir hevert.

Öreg barátom, tarka házi öltönyében és háló sipkájában, egyszerű szívének egész gyönyörűségével dolgoztatott e mellett az asztal mellett. Katalogust csinált. Én meg kimeresztve a szememet s visszafojtva a lélekzetemet bámultam. Főképp könyvekről és érmekről szeretett katalogust csinálni. Nagyító lencsét használt és czéduláit apró, szabályos vékony betűkkel írta tele. Akkor azt képzeltem, hogy ennél szebb foglalkozásra már nem adhatja magát az ember. Csalódtam. Véletlenül találkozott egy nyomdász, a ki hajlandó volt kinyomatni az öreg Le

Beau katalogusát, s megértem, hogy öreg barátom kefe-levonatokat javíttatott ki. A papirlapok szélére rejtelmes jegyeket pingált. Tüstént beláttam, hogy ez a legszebb foglalkozás az egész világon, s a szájamat is eltátottam csodálkozásomban.

Hanem aztán lassanként neki bátorodtam, s utoljára föltettem magamban, hogy egyszer majd én is fogok kefe-levonatokat javíttatni. Ez a vágyam soha sem teljesedett, a min nem nagyon búsulok, mert sokszor érintkezvén egyik barátommal, a ki író, rájöttem, hogy az ember mindent megun, még a kefe-levonatok javíttatását is. De azért mégis igaz, hogy öreg barátom döntötte el hivatásom kérdését. A nem közönséges látvány, melyet lakásának berendezése mutatott, hozzá szoktatta gyermek-elmémet a régi és ritka formákhoz, érdeklődést keltett bennem a múlt iránt és tudni vágyással töltött el; példáját látva, hogy a rendesen teljesített szellemi munka mily fáradság nélkül való és mily nyugalmat ad - már kicsiny koromban kedvet kaptam a tanulásra. Végre neki köszönhettem, hogy az olvasás második természetemmé vált, hogy a régi szövegek buzgó glossatora lettem s hogy most leírom emlékezéseimet, melyek soha sem fognak nyilvánosság elé kerülni.

Tizenkét éves voltam, mikor ez a kedves és furcsa öreg ember szép csöndesen meghalt. Katalogusa, mint gondolhatják, kefe-levonatban maradt: soha sem nyomtatták ki. A mumiákat meg a többi mindenfélét Nanon eladta a zsidóknak. És ezek az emlékek immár negyedszázadosak.

A múlt héten a hotel Drouotban ráakadtam egyikére ama kis Bastille-oknek, melleket Palloy honfitársunk 1789-ben a lerombolt erősség köveiből faragott s melyeket csekély díjért adogatott el a községeknek és polgártársainak. Az ilyen Bastille-példány nem valami ritkaság, s dísz tárgynak kissé alkalmatlan, mert nem könnyen czipelhető egyik helyről a másikra. Mind az által ösztönszerű kíváncsisággal nézegettem meg a hotel Drouotban kiállított példányt s némi megindulást éreztem, midőn az egyik torony alján ezt a félig elmosódott följegyzést olvastam: „Le Beau úr gyűjteményéből.”

V. Megismerkedés a költészettel.

Lefort kisasszony, ki a faubourg Saint-Germainben nevelő intézetet tartott egészen kicsiny gyermekek részére, beleegyezett, hogy reggeli tiz órától délig s délután kettőtől négyig én is hallgathassam oktatását. Rettenetes dolgokat képzeltem erről az intézetről, s mikor a dajkám először vonzolt el oda, azt hittem: el vagyok veszve.

S azért igen meglepett, hogy midőn beléptem a nagy tanuló szobába: öt vagy hat kis lányt és tiz-tizenkét kis fiút pillantottam meg, a kik mind nevetgéltek, torzképeket vágtak s mindenféle jelét adták kópéságuknak és jó kedvöknek. Megítéltem őket, s elmondtam magamban, hogy nagyon megátalkodottak lehetnek.

Ellenben úgy vettem észre, hogy Lefort kisasszony mélységesen szomorú volt. Kék szemét nedvesnek láttam s mintha ajkait félig nyitva tartotta volna...

Angol módra fésült, szintelen fürtök csüngöttek alá arczára, mint néhol a parton méla fűzfák hajlanak le a víz tükrére. A semmiségbe nézett s koronként mintha mély álomból riadt volna föl.

E szomorú kisasszony kedvessége s a gyermekek vigsága bizalmat keltettek bennem; már magára a gondolatra, hogy egy csomó kis lány sorsában fogok osztakozni, minden félelmem eloszlott.

Lefort kisasszony palatáblát meg krétát nyomott a kezembe, s aztán leültetett egy élénk szemű, finom arczú fiú mellé, ki velem egykorú lehetett.

- Engem Fontanetnek hívnak - szólt hozzám. - Hát téged?

Aztán megkérdezte: mi az apám? Mondtam hogy orvos.

- Az enyém ügyvéd - felelt Fontanet. - Ez jobb hivatal.

- Miért?

- Te nem látod be, hogy ügyvédnek lenni nagyon szép dolog?

- Nem.

- Akkor te ostoba vagy.

Fontanetnek termékeny esze volt. Ajánlotta, hogy tenyészszek selyembogarat, s aztán mutatott egy szép Pythagoras-féle sorozatot,³ melyet ő maga csinált. Bámultam Pythagorast és Fontanet-t. Én csak egy pár mesét tudtam.

Mikor haza indultam, Lefort kisasszony szorgalmi jegyet adott, melynek hasznát sehogy sem tudtam kitalálni. Anyám megmagyarázta, hogy a kitüntetések egyik sajátsága, hogy semmi hasznukat sem lehet venni. Azután kikérdezett, mit miveltem ezen az első napon. Azt feleltem, hogy Lefort kisasszonyt néztem.

Anyám kicsúfolt, pedig igazat mondtam. Mindenkor nagy hajlandóságom volt az életet látványosságnak tekinteni. Soha sem voltam valóságos megfigyelő; mert a megfigyeléshez rendszer kell, mely a vizsgálódást irányozza, és nekem nincs rendszerem. A megfigyelő cél-tudatosan válogatja megnézni valóját; a szemlélődő teljesen rábízta magát a szemére. A mi engem illet, szemlélődőnek születtem, s azt hiszem, soha sem fogom levetkezni azt az ártatlan

³ Az egyszeregy.

együgyüségét, mely meg van minden nagyvárosi szájítatóban, a ki mindenre elbáméskodik, a kit minden mulattat s a ki még akkor is megőrzi kis gyermekes, érdek nélküli kíváncsiságát, mikor már az anyagias törekvések és a becsvágy korát éli. Mind ama látni valók közül, melyeket valaha végignéztem, csak az az egy untatott, a melyet színpadon mutogattak. Ellenben az élet látványosságai, kivétel nélkül, mindig érdekeltek, kezdve azokon a látni valókon, melyek még a Lefort kisasszony intézetében foglalkoztattak.

Tehát: el-elnéztem nevelőnőnket, mindinkább megerősödvén abban a hitemben, hogy Lefort kisasszony szomorú, megkérdeztem Fontanet-t, hogy mi az oka ennek a föltűnő szomorúságnak? Fontanet, bár semmi határozottat nem állíthatott, úgy magyarázta a dolgot, hogy nevelőnők szomorúságát a lelki furdalás okozza; mert úgy emlékezett (noha nem volt egészen bizonyos benne), hogy Lefort kisasszonyt, hirtelen s épen ama, már rég múlt napon fogta el a búskomolyság, midőn ez a fehér személy jogtalanul elkobozta az ő puszpángfából készült csigáját, s majdnem azonnal újabb merényletet is bátorkodott ellene elkövetni; ugyanis elfojtani akarva a jószágától megfosztottnak jogos panaszkodását, fejére nyomta áldozatának a számársüveget.

Fontanet meg tudta érteni, hogy az a lélek, mely ily gonosz tette tudott vetemedni, örökre elvesztette nyugalma és derűtségét; de én nem elégedtem meg a Fontanet okaival; másokat kerestem.

Az igazat megvallva, nehéz volt akármit is keresni a Lefort kisasszony tanuló termében, mert ott pokoli zűrzavar uralkodott. A növendékek roppant csatákat vívtak Lefort kisasszony előtt, a ki látható volt ugyan, de a kinek a lelke távoli vidéken járt. Annyi katekizmust és kenyérgalacsint vagdostunk egymás fejébe, hogy a levegő elsötétedett tőlük s a durrogásnak nem volt se hossza, se vége. Csak a legkisebb gyermekek nézegettek békés mosolylyal a mennyezetre, a lábukat fogva s a nyelvöket kilógatva.

Néha-néha Lefort kisasszony beleszólt a zshivajba, olyanformán, a hogy alvajárók szoktak megszólalni; megbüntette valamelyik ártatlan növendékét, aztán visszavonult szomorúságába, mint valami toronyba. Tessék elképzelni egy nyolcz éves kis fiúnak lelki állapotát, a ki ez érthetetlen zajgás közepette, körülbelül hat hét óta írogatja a palatáblájára:

Éhen vészett a föl nem ismert Malfilâtre.

Ez volt a föladatam. Időnként kezembe támasztottam a fejemet, hogy féken tartsam a gondolataimat; de egy gondolat nem hagyott békén: az a kérdés, hogy miért szomorú Lefort kisasszony? Szüntelenül a buskomor nevelőnővel foglalkoztam. Fontanet különös elbeszélésekkel növelte kíváncsiságomat. Azt mesélte, hogy az ember nem mehet el korán reggel a Lefort kisasszony szobája előtt a nélkül, hogy nyögést, siránkozást és lánczcsörgést ne halljon.

- Emlékszem - tette hozzá - hogy egyszer régen, talán egy hónapja, zokogva olvasott föl az egész osztálynak egy történetet, mely, azt mondják, vers volt.

A Fontanet elbeszélésében volt valami borzalmas, a mi átjárta a lelkemet. Mindjárt másnap alkalmam nyílt meggyőződni, hogy ez az elbeszélés nem volt költött, legalább a fölolvastatást illetőleg nem; mert a lánczcsörgésről s a többi borzalomról, melyek Fontanet-t elrémítették, soha sem tudtam meg semmit, s ma már azt hiszem, hogy a lánczcsörgés valójában szenes lapát és csipővas csörgése volt.

Másnap ugyanis a következő nevezetes dolog esett meg:

Lefort kisasszony megkopogtatta az asztalt vonalzójával, csöndet parancsolt, köhécselt és tompa hangon így szólt:

- Szegény Janka!

Majd, némi szünet multával halkán folytatta:

A tanya szüzi közt a legszebb Janka volt.

Fontanet mellbe lökött a könyökével s elröhögte magát. Lefort kisasszony méltatlankodva nézett rá; aztán azon a végtelenül szomorú hangon, a melyen a vezeklési zsoltárokat szokás énekelni, folytatta a szegény Janka történetét. Valószínű, sőt bizonyos, hogy ez a történet elejétől végig vers volt; de kénytelen vagyok úgy mondani el, a mint emlékezetemben megmaradt. Remélem, az én prózámban is rá lehet ismerni a költemény szétszórt csillámainra.

Janka menyasszony volt; szerelmet és hűséget esküdött egy ifjú, derék hegylakónak. E szerencsés pástort Oswaldnak hívták. Már minden készen van az esküvőre; Janka barátnői fátyolt és koszorút hoznak a szép menyasszonynak. Boldog Janka! De ime, egyszerre elalél. Arcza sápadt, mint a halál. Oswald lejő a hegyről. Arájához fut és így szól hozzá: „Oh, én mátkám!” A leány elfulladó hangon felel: „Kedves Oswald, Isten veled! Meghalok!” Szegény Janka! A sír lett násznagyuk, és a tanya harangjai, melyeknek esküvőre kellett volna csilingelniük, temetésre kondultak meg.

Ebben az elbeszélésben sok olyan kifejezés volt, melyet akkor hallottam először, s melynek értelmét nem tudtam; de az egész oly szomorúnak és oly szépnek tűnt föl előttem, hogy hallatára valami ismeretlen borzongást éreztem: a melancholia báját egyszerre megértette velem vagy harmincz rossz vers-sor, melyeknek a betű szerinti értelmét képtelen lettem volna megfejteni. Mert, míg meg nem vénülünk, nem szükség sokat megértenünk, hogy sokat érezzünk. A homályos dolgok is lehetnek megindítóak, és nagyon igaz, hogy a határozatlan, a bizonytalan tetszik az ifju lelkeknek.

A könny kiáradt nagyon is tele szivemből, és bármily csúfondárosan vigyorgott Fontanet bárhogy fintorgatta az arcát - nem tudtam visszafojtani a belőlem kitörő zokogást. Pedig akkor még nem kételkedtem a Fontanet fölényében. Államtikárrá kellett lennie, hogy kételkedjem benne.

Könnyezésem jól esett Lefort kisasszonynak; magához hívott és így szól hozzám:

- Nozière Péter, ön sírt; íme itt az érdemkereszt. Tudja meg, hogy ez a költemény tőlem való. Van nékem egy vastag füzetem, mely csupa olyan szép költeménnyel van tele, mint ez itt; de még nem találtam kiadót, a ki kinyomatná. Úgy-e hogy ez borzasztó, sőt megfoghatatlan?

- Oh, kisasszony - feleltem - milyen jó, hogy fölolvasta ezt a történetet! Most már tudom az ön bánatának okát. Ön szereti a szegény Jankát, a ki meghalt a tanyán, s mivel mindig rá-gondol, úgy-e, azért olyan szomorú, s azért nem veszi észre, mit csinálunk az osztályban.

Szerencsétlenségemre, ezek a szavak nem tetszettek neki. Haragra lobbant és így szólt:

- A szegény Janka története költött dolog. Ön ostoba. Adja vissza ezt a keresztet és menjen a helyére.

Sírva tértem vissza a helyemre. Most már magamért sírtam, s megvallom, ezek az újabb könnyek nem jártak azzal a majdnem édes érzéssel, melyet akkor éreztem, mikor a szegény Janka fakasztott könnyekre. S még hozzá nagyon növelte a zavaromat, hogy fogalmam sem volt róla, mi lehet az a „költött dolog”? Fontanet sem tudta.

Mihelyt haza értem, megkérdeztem anyámtól.

- Költött dolog - felelt anyám - az, a mi nem igaz.

- Ah, mama - szóltam - mily kár, hogy a szegény Janka nem igaz!

- Micsoda Janka? - kérdezte anyám.

- A tanya szűzi közt a legszebb Janka volt.

És elmondtam Janka történetét, a mint emlékezetemben maradt.

Anyám semmit sem felelt, de mintha halkán azt mondta volna apámnak:

- Micsoda együgyűségeket tanítanak ennek a gyermeknek!

Egy hét múlva utoljára írtam palatáblámra (természetesen akkor is óriási zajgás közepett) ezt a jól ismert verset:

Éhen veszett a föl nem ismert Malfilâtre.

Fontanet meg én egyszerre léptünk ki Lefort kisasszony intézetéből.

VI. Teutobochus.

Úgy hiszem, senki sem lehet egészen üres ember, ha Párisban valamelyik quai-n nevelkedett, ha gyermekkorában ott játszott valahol a Louvre-ral és a Tuileriákkal szemben, talán a Mazarin-palota mellett, néhány lépésnyire a dicsőséges Szajna folyótól, mely a régi Páris tornyai, tornyocskái és boltívei közepett folydogál. Ezen a tájékon, a rue Guénéchand-tól a rue du Bac-ig a könyvárusok és képereskedők boltjai, az ódonság-üzletek és a metszetekkel teli kirakatok pazarul tárják föl minden járóelőnek a művészet legszebb formáit és a múlt legérdekesebb maradványait. A szemnek is, a léleknek is megannyi csáb mindegyik kirakat maga bizarr kedvességével és szórakoztató összevisszaságával. A sétáló, a kinek van szeme, mindig visz onnan magával valami gondolatot, hasonlóan a madárhoz, mely egy-egy szalmaszállal tér meg fészkébe.

Minthogy vannak ott fák meg könyvek, s minthogy asszonyok is járnak arra, nincs annál szebb hely az egész világon.

Erre a ritkaság-vásárra ma már félannyi holmi sem kerül, mint az én gyermekkoromban; akkor a műkereskedőknél tömérdek kincs fordult meg; lehetett nálok látni régi bútort és régi könyvet, régi metszetet és régi festményt, chinai meg japáni porcellánt, művészi faragású pohárszéket, meg nagy értékű virágvázát, arany-hímzést és ezüsttel átszőtt kelmét, szőnyeget, mely történeti vagy mythologiai jelenetet ábrázolt, képes könyvet egész halommal, meg maroquin-be kötött unicumot, akárhányat. E kedves dolgok lépten-nyomon kínálkoztak a finom ízlésű és tudós műkedvelőknek, a kik elől még abban az időben nem halászták el a műtárgyakat tőzsde-ügynökök meg színésznők. S mindezeket a kincseket Fontanet is, én is már akkor ismertük, mikor még hímzett szélű inggallért és térdig érő nadrágot viseltünk.

Fontanet a rue Bonaparte sarkán lakott, hol apjának ügyvédi irodája volt. Mi pedig a Chimay-palota egyik szárnyának a tőszomszédságában laktunk. Így Fontanet-t nemcsak barátomnak, hanem szomszédomnak is mondhattam. Szünnapokon együtt jártunk a Tuillériák kertjébe játszani, s ilyenkor, a mint végig mentünk a quai Voltaire-en, melynek a ritkaság-boltok valami tudós színezetet adnak, elfelejtkezve, hogy kezünkben abroncs és zsebünkben labda van, meg-megálltunk minden tizedik lépés után, előgyelegtünk a boltok előtt, sorra szemléltük a kirakatokat, akár csak az öreg urak, s órákig elokoskodtunk (már a magunk módja szerint) ezeken a különös dolgokon, melyek a múltból, a rejtelmes múltból maradtak fenn.

Igen, csavarogtunk, bedugtuk az orrunkat minden ócska könyvbe, végig néztük az összes kirakott képeket, s megvizsgáltunk minden műtárgyat, a melyhez csak közel férhettünk.

A quai Voltaire ritkaság-vására mind a kettőnket nagyon érdekelt. De Fontanet, meg kell vallanom, nem viseltetett minden ócskaság iránt oly nagy tisztelettel, mint én. Ha valami antik mosdó-medenczét, vagy egy-egy csonka orrú szent püspököt látott, nagyokat nevetett. Fontanet már akkor is a haladás embere volt, ugyanaz a reformer, a kit önök a képviselőházban hallottak. Tiszteletlensége sokszor megremegettetett. Nem szerettem, hogy valaki tökfeknek mondja a bizarr arcú ősokeket, kiknek képmását néztük. Erős conservatív hajlamaim voltak, a melyek teljesen maig sem veszték ki belőlem; semmiféle bölcselkedés nem írtotta ki belőlem a vén fák és a falusi papok szeretetét.

Aztán meg abban is különböztem Fontanettól, hogy bennem nagy hajlandóság volt csodálni mindent, a mit nem értek. Imádtam a varázsló, a szellemidéző könyveket, az abrakadabrákat, az érthetetlen ákombákomokat; s minden, vagy majdnem minden, abrakadabra és érthetetlen ákombákom volt előttem. Ellenben Fontanet csak olyan tárgyat nézegetett szívesen, a mely-

nek a használatát ki tudta találni. Így beszélt: „Látod ezt a foglalatot? Ez itt kinyílik. Látod ezt a csavart? Szét lehet szedni.” Fontanet kiválóan józan szellem volt. Meg kell adnom, hogy lelkesülni is tudott, kivált ha csataképet látott. Az Átkelés a Berezinán meghatotta. Petit-Prêtre, a fegyverműves boltja, mind a kettőnket nagyon érdekelt. Mikor a lándsák és a vérték, az öblös pajzsok és pánczélingek közt megpillantottuk Petit-Prêtre-t, a mint zöld kötényében, sántítva, mint Vulkan, műhelye belsejébe botorkált s onnan valami antik kardot hozott elő, melyet aztán pultjára fektetett és szorító vassal erősített a deszkára, hogy a pengét kitisztíthassa s a markolaton javíthasson egyet-mást: meg voltunk győződve, hogy nagy, lélekemelő látvány tanúi vagyunk; Petit-Prêtre óriásnak tűnt föl előttünk. Némán, a kirakat üvegéhez lapúlva lestük mozdulatait. A Fontanet fekete szeme csillogott, s egész kis barna, finom arca neki élénkült.

Ez az emlék egész este nem hagyott nyugodtan. Ezerféle rajongó gondolat forrongott a fejünkben.

Fontanet egyszer így szólt hozzám:

- Te, ha mi lemezpapírból, meg olyan ezüstös papírból, a milyenben a csokoládét árulják, kardot készítenénk!... a Petit-Prêtre-éhez hasonló kardot!... kardot, meg egyéb fegyvert is.

A gondolat szép volt. De soha sem tudtuk annyira vinni, hogy tervünket tisztességesen végrehajthattuk volna. Én sisakot csináltam, s ezt a sisakot Fontanet mágus-süvegnek nézte.

Ekkor eszembe jutott valami más:

- Hátha múzeumot alapítanánk!...

Kitűnő ötlet! Csakhogy azidőszert nem volt egyebünk, a mit ebbe a múzeumba tehattünk volna, csak ötven egynéhány színes golyónk, meg hat vagy nyolcz pergetni való csigánk.

Fontanetnek harmadik eszméje is támadt. Fölkiáltott:

- Írjuk meg Franciaország történetét, kimerítve minden részletet, ötven kötetben.

Ez az ajánlat elragadtatásba ejtett. Tapsoltam, újjongtam hozzá. Megegyeztünk, hogy mindjárt másnap reggel dologhoz látunk, ámbár a De Virisből egy egész lapot kellett könyv nélkül megtanúlnunk.

- Minden legcsekélyebb részletet - ismételte - kimerítő terjedelemben kell megírni! Bele kell tenni minden részletet.

Természetes, hisz én is így értettem a dolgot. Magától értetődik, hogy minden részletet bele kell tenni!

Elváltunk, lefektettek. De legalább egy negyed óráig nem tudtam elaludni, annyira izgatott ez a fölséges gondolat: Franciaország története, ötven kötetben, az összes részletekkel együtt.

Megkezdtük. Már nem tudom, miért kezdtük épen Teutobochus királylyal, de tervünk így kívánta. Első fejezetünkben bemutattuk Teutobochus királyt, a ki harmincz láb magas volt, mint a véletlenül megtalált csontozatok kétségtelenül bizonyítják. Mindjárt első lépésre ilyen óriásra bukkanni! Ez a véletlen rettentő volt. Magát Fontanet-t is meglepte a dolog.

- Ugorjunk keresztül Teutobochuson - indítványozta.

Nem mertem.

Az ötven kötetes Franciaország története megakadt Teutobochusnál.

Istenem, hányszor éltem újra ezt a kalandot! Hányszor történt velem, hogy mikor épen valami nagy munkába kezdtem, vagy egy-egy sokáig álmodott terv kiviteléhez fogtam hozzá, hirtelen

megakasztott egy Teutobochus, melyet közönségesen sorsnak, véletlennek, kényszerűségnek hívnak! De most már úgy vagyok vele, hogy kezdem áldani ezeket a Teutobochusokat, melyek elvágva előttem a dicsőség veszedelmes útjait, meghagytak az én két hűséges örömnek: a homálynak és a középszerűségnek. Jók hozzám mind a ketten és szeretnek. Illő, hogy viszont én is szeressem őket.

A mi Fontanet-t, az én éles elméjű Fontanet barátomat illeti, a ki ma ügyvéd, képviselő és különböző társaságok igazgató-tanácsosa, igazán öröm látni, hogyan játszik az akadályokkal, hogyan bujkál keresztül a közélet minden Teutobochusának lábai között, hogyan teszi túl magát az óriásokon, melyekbe olyan könnyű beleütközni, s melyek engemet az ő helyén már százszor is orra buktattak volna!

VII. A myrtus-erdő.

Nagyon értelmes kis fiú voltam, de mikor úgy a tizenhetedik évemben jártam, teljesen elbutultam. Akkortájt olyan féltékenység vett rajtam erőt, hogy ha köszönöm, vagy valamely társaságban le kellett ülnöm, beléizzadtam. Ha asszonyokkal voltam együtt, valami rémület-féltét éreztem. Szigorúan tartottam magamat Krisztus követésének a következő szabályához, melyet nem tudom melyik alsóbb osztályban tanultam, s mely megmaradt emlékezetemben, talán mert verseit, melyek Corneille-től valók, különösekknek találtam:

Gondosan kerüld a dámák társaságát,
Fehérnép közt lesi a sátán zsákmányát.
Ajánld egyetemben az Ur szent kegyébe
Mindegyiket, kinek példás az erénye,
S hogyha látod őket, búcsúzni ne légy rest,
Szeresd valamennyit, de Istenben szeresd.

Követtem a néhai mysticus barát tanácsát; de ha követtem, bizony akaratom ellenére történt. Nem voltam rest búcsúzni tőlök, de azért néha szívesen maradtam közelökben.

Anyám barátnői közt volt egy asszony, a kivel együtt lenni és hosszasabban elbeszélgetni - különösen szerettem volna. Ez a hölgy Adolphe Gance-nak, a korán elhunyt, híres zongoraművésznek az özvegye volt. Alice-nak hívták. Soha sem láttam jól sem a haját, sem a szemét, sem a fogait... Hogy is nézze meg jól az ember azt, a mi hullámszik, csillámszik, ragyog, elvakít?! Hanem szebbnek tűnt föl előttem álomképeimnél; s úgy tetszett, mintha valami légies, szinte földfölötti lényt láttam volna benne. Anyám azt szokta mondani, hogy a Gancené asszony arczvonásai külön-külön nem mutatnak semmi rendkívülit. A hányszor csak anyám ezt a nézetét fejtegette, apám mindannyiszor hitetlenül rázta a fejét. Talán, mert az én derék apám is úgy volt vele, mint magam s nem vette szemügyre úgy külön-külön a Gancené asszony arczvonásait. És, ha a részletekhez kifogás férhetett is: az egész arcz elbájoló volt. Ne higgyenek anyámnak: képzelni sem tudok Gancené asszonynál szebb nőt. És ha Gancené asszony vonzott: a szépség kedves dolog; Gancené asszony megrémített: a szépség rettentő dolog.

Egy este, mikor apámnál vendégek voltak, Gancené asszony lépett a terembe. Arczkifejezése kissé fölbátorított. Néha, férfiak között, olyan arczot mutatott, a milyen egy királynőé lehet, a ki enni ad a madarainak. Aztán egyszerre elhidegedett; minden mozdulata gögös leereszkedést fejezett ki; arcza merevvé, tekintete élessé vált; s néha-néha olyan mozdulatokat tett illatos legyezőjével, mintha el akarná üzni az undort, mely környékezte. Mindezt nem tudtam megmagyarázni magamnak. Ma már tökéletesen értem a dolgot: Gancené asszony kaczer volt, punktum.

A mint mondtam, akkor este mindenkinek, még nekem, a legalázatosabbnak is juttatott egy morzsányi mosolyt. Nem tudtam levenni róla a szememet. Úgy tetszett, mintha szép szeme valami végtelen szomorúságot árult volna el. Kétségbe estem. A mint láthatják, jó lélek voltam. Kérték, hogy zongorázzék. Chopin egyik nocturnejét játszotta: soha sem hallottam olyan szép zenedarabot világéletemben. Mintha Alice újjai, fehér hosszú újjai, melyekről előbb lehúzta a gyűrűit, valami földöntúli csiklandozással csiklandozták volna a fületem.

Mikor abba hagyta a játékot, önkénytelenül, ösztönszerűleg, azt sem tudva, mit csinállok, helyére vezettem és mellé ültem. A hogy megéreztem keble illatát, behúnytam a szememet.

Kérdezte: szeretem-e a zenét; hangja megremegtetett. Fölnéztem, láttam, hogy rám tekint, és ez a tekintet elveszített.

- Igen, uram - feleltem zavaromban...

Ah, hogy a föld nem nyílt meg s nem nyelt el mindenestől ebben a pillanatban!... De hát az ember legforróbb óhajtása is süket fülre talál a nagy, az érzéketlen, a közömbös Természet előtt.

Egész éjjel a fejemet vertem és szidtam magamat agyba-főbe: „Te számár, te hülye, te bivalbornyú!” És reggel, hosszas elmélkedés után, még mindig nem békültem ki enmagammal. Így évődtem: „Ha azt akarjuk mondani egy hölgynek, hogy szép, hogy gyönyörűséges, hogy igazi sóhajt, igazi zokogást tudott kicsalni zongorájából - és nem tudunk egyebet dadogni, csak ezt a két szót: Igen, uram, akkor bizonyára mód fölött szegények vagyunk társalgás dolgában. Nozière Péter, tökfilkó vagy, bújj el.”

Fájdalom, még elbúnom sem lehetett, a hogy szerettem volna. El kellett járnom az iskolába, ebédnél kénytelen voltam emberek közé ülni, a sétálás elől sem szökhettem meg. El-eldugdostam a kezemet, meg a lábamat, a hogy csak tudtam, a nyakamat behúztam a két vállam közé, de azért megláttak, észrevettek, a mi nagyon szerencsétlenné tett. A czimboráim közt még csak megvoltam valahogy; szükség esetén megöklöztem őket vagy összeverekedtem velök; ez is megjárja föllépésnek; ha még nem is fesztelenség, de már határozott viselkedés, már olyan, a milyen. De anyám barátnőivel szemben száanalomra méltó voltam. Beláttam, mily megbecsülhetetlen Krisztus követésének ez az arany-szabálya:

Gondosan kerülöd a dámák társaságát.

- Oh, mily üdvös tanács! - tünődtem. - Ha én is kerültem volna Gancené asszonyt azon a gyászos emlékü estén, mikor oly költőileg játszotta Chopin legszebb nocturnejét, mikor nem tudom mikép, a zongoraszó megborzongatott... ha akkor kerültem volna Gancené asszonyt, nem kérdezhetne volna: „Szereti-e a zenét?” s én nem feleltem volna: „Igen, uram!”

Ez a két szó: „Igen, uram”, szüntelen a fülemben csengett. Emlékét sehogy sem tudtam elüzni lelkemből, vagy jobban mondva, öntudatomnak azt a borzasztó jelenségét éltem meg, melyben úgy tetszett, mintha az idő folyása hirtelen megakadt s én örökre abban a pillanatban maradtam volna, midőn ezt a két helyrehozhatatlan szót kiejtettem: „Igen, uram.” Nem mondhatom, hogy lelki furdalás kínozott. A lelki furdalás kedves dolog ahhoz képest, a mit én éreztem. Ugy hat hétig sötét búskomorságban sínyletem; e hat hét multán magok a szüleim is észre vették ostobaságomat.

Ostobaságomat az tette teljessé, hogy épen olyan vakmerően ítéltam, mint a mily félénken viselkedtem. A fiatal emberek elméje rendesen merev. Az enyém hajlíthatlan volt. Meg voltam győződve, hogy zsebemben az igazság. Szilaj és forradalomra vágyó voltam, mihelyt egyedül maradtam.

Milyen víg, kemény, hatalmas ficzkó voltam, mikor magamra hagytak! Azóta nagyon megváltoztam. Most már nem igen félek a kortársaimtól. A mennyire lehetséges, meg tudom találni az engem illető helyet azok közt, a kiknek több eszök van, mint nekem, s azok közt, a kiknek kevesebb van; és számítok az előbbiek elnézésére. Ellenben, ma már nem vagyok oly bátor és nyugodt magammal szemben... De hisz én arról az időről beszélek önöknek, mikor tizenhetedik évemben jártam. Képzeltetik, hogy ez a félénkséggel vegyes vakmerőség valami csodálatosan képtelen lényt alkotott belőlem.

Félévre rá, hogy az a csunya kaland történt, melyet elmondtam, némi sikerrel végeztem el a retorikáról nevezett osztályt. Apám falura küldött vakációzni. Egyik legszerényebb és

legderekkabb kartársát, a saint-patricei öreg doktort kérte meg, hogy fogadjon pár hétre magához s viseljen rám gondot.

Tehát Saint-Patrice-ba mentem. Ez a Saint-Patrice kicsinyke falu a normandiai tengerparton. Erdőnek támaszkodik és lejtőzetesen nyúlik le a homokos partig, melyet két oldalról meredek sziklafalak környeznek. Ez a part abban az időben vad, elhagyott volt. A tenger, melyet akkor láttam legelőször, az erdő, melynek csöndje oly édesen hatott rám, eleinte valami elragadtatás-félébe ringattak. A víz és a lombok ringadozása összhangban volt lelkem ingadozásával. Keresztül-kasul lovagoltam az erdőt, félmeztelen hemperegtem a tengerpart fővényén, tele vágygal valami ismeretlenre, melyet mindenütt sejtítettem, s melyet nem találtam sehol.

Egész nap egyedül kóboroltam. Néha, minden ok nélkül elfogott a sírás. Máskor meg úgy rémlett, mintha szívem egyszerre oly erővel kezdett volna dagadni bensőmben, hogy azt hittem, belé halok. Szóval nagy zavart éreztem a lelkemben; de van-e e világon nyugalom, a mi fölér azzal a nyugtalansággal, melyet akkor átéltem? Nincs. Tanum az erdő, melynek gallyai arczomat verdesték, tanum a sziklafal, melyen elnéztem, a mint a nap lenyugodott a tengerbe; tanuim, hogy semmi sem ér föl azzal a bajjal, a mely akkor kinzott; tanuim, hogy semmi sem ér föl az ember legelső álmaival! Ha a vágy megszépít minden dolgot, a miért fölgerjedett, az ismeretlen vágya megszépíti az egész világot.

Meglehetős éles látással jókora naivság fért meg bennem. Talán sokáig nem jöttem volna rá nyugtalanságom és homályos vágyaim okára... de egy költő fölnyitotta a szememet.

A költőket már a collegiumban megszerettem, s ez a szenvedélyem mind e mai napig nem hagyott el. Tizenhét éves koromban imádtam Virgilt, s majdnem úgy értettem, mintha tanáraink soha sem magyarázták volna. Szünidőben, mindig hordtam magammal egy Virgil-példányt; Bliss-féle, rossz kis Virgil volt, még most is megvan. Oly féltékenyen őrzöm, a hogy csak őrizni tudok valamit; száraz virágok hullanak ki belőle, a hányszor fölnyitom. E virágok közül a legrégebbieket abban a saint-patricei erdőben szedtem, a hol oly boldog és boldogtalan voltam tizenhét éves koromban.

Tehát, egy szép nap, mikor egyedül barangoltam ennek az erdőnek a szélén s gyönyörködve szívtam a lekaszált széna illatát, mig a tenger felől fujdogáló szél sós lehe érdesre csipte ajkamat - egyszerre nagy fáradságot éreztem; leültem a földre és hosszasan elnéztem a felhők kóborlását.

Aztán, pusztá megszokásból kinyitottam Virgilemet s olvastam: Hic, quos durus amor...

„Itt, a kiket a kegyetlen szerelem kinos epekedésre kárhoztatott, rejtőzöttek, titokzatos úton járnak és a myrtus-erdő rájuk bocsátja árnyát...”

„És a myrtus-erdő rájuk bocsátja árnyát...” Oh, én ismertem ezt a myrtus-erdőt; éreztem magamban. Csakhogy nem tudtam a nevét. Virgil megértette velem a bajomat. Hála néki, megtudtam, hogy szerelmes vagyok.

De még nem tudtam, hogy kibe vagyok szerelmes. Erre a következő télen jöttem rá, mikor megint összejöttem Gancené asszonynyal. Önökben bizonyára több az éles látás, mint bennem volt. Kitalálták, Aliceba voltam szerelmes. Ugy-e csodálatos végzet? Épen azt az asszonyt szerettem, a ki előtt nevetségessé tettem magamat, s a kinek a rossznál is rosszabbat kellett gondolnia rólam. Volt hát okom kétségbe esni. De akkor már a kétségbeesés kiment a divatból; apáink tökéletesen elkoptatták, olyannyira éltek vele. Nem is követtem el semmi rettenetést, semmi nagyszerű dolgot. Nem rejtőztem el valami ócska zárda romladozó boltivei alá, nem sétáltattam meg mélabúmat a sivatagon, nem üvöltöttem versenyt az éjszaki széllel. Csak nagyon szerencsétlen voltam és letettem az érettségi vizsgálatot.

Voltak boldogabb perczeim is, de ezekben sem lehetett örömem. Láthattam, hallhattam Alicet, de ilyenkor is gyötört ez a gondolat: „ő az egyetlen asszony a világon, a kit szeretni tudok; s én vagyok az egyetlen ember, a kit ő ki nem állhat.” Mialatt zongorázott s a hangjegyeket olvasta, mellette álltam, forgattam a lapokat, s elnéztem az illatos hajszálakat, melyek fehér nyakán játszadoztak. De hogy még egyszer azt ne mondhassam neki: „Igen uram”, megfogadtam, hogy soha egy szót sem szólok hozzá. Életem sorja nem sokára megváltozott és Alicet szem elől vesztettem a nélkül, hogy fogadásomat megtörtem volna.

*

A nyáron ismét találkoztam Gancené asszonynyal valamelyik hegyi fürdőn. Ma már fél század súlyosodik arra a szépségre, mely nekem az első s legédesebb nyugtalanságot okozta. De elhervadt szépsége nem vészett el egészen. Én magam is őszbevegyült fejjel szegtem meg ifjúkori fogadalmamat:

- Jó reggelt, asszonyom - szólítottam meg Gancené asszonyt.

És most már fájdalom! - olyan fölindulás, a melyet tizenhét éves koromban éreztem, nem zavarta meg sem a tekintetemet, sem a hangomat.

Mindjárt megismert. Emlékeinkbe mélyedtünk s hosszas beszélgetéssel igyekeztünk elúzni a banális szálló-élet unalmát.

Nemsokára új viszony keletkezett köztünk, csakúgy magától, szinte észrevétlenül, és ez a viszony alighanem tartós lesz, mert a fájdalmak és a szenvedések közössége hozta létre. Minden reggel kiültünk egy padra, a napfényen sütkezni, s elbeszélgettünk csúzos fájdalmainkról, veszteségeinkről, gyászainkról. Ah, volt beszélni valónk elég! Szórakozás kedvéért, hol a jelenről, hol a múltból beszéltünk.

- Mily szép volt ön, asszonyom - szóltam hozzá egyszer - és mily ünnepelt!

- Igaz - felejt mosolyogva. - Elmondhatom most, hogy már vén asszony vagyok. Tetszettem. S ez az emlék megvívasztal kissé; ha rá gondolok, nem esik oly nehezemre a megöregedés. Eléggé hízelgő hódolatokra emlékezhetem vissza. De azt hiszem, meglepném, ha elmondánám, mi volt az a hódolat, mely valamennyi között leginkább meghatott.

- Igazán szeretném tudni.

- Jó. Elmondom. Egyszer (bizony jó régen volt) egy kis diák a mint rám nézett, úgy megzavarodott, hogy nem tudom micsoda kérdésemre azt felelte: Igen, uram! Nincs a csodálatnak az a kifejtése, mely nekem annyira hízelgett, s mely annyira megörvendeztetett volna, mint ez az „Igen, uram!”, meg az az arcz, a melylyel mondta. Nem is tudom, mi tartott vissza, hogy meg nem csókoltam annak a fiúnak mind a két orcáját.